

Mariana COCIERU
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

**DRAMATURGIA CUTUMIARĂ
ȘI VALOAREA ESTETICĂ A MOȘILOR
LA CARTAL**

Customary dramaturgy and aesthetic value of *play of the old men of Cartal*

Abstract: The *Men's group Colindat, Christmas-time ritual*, as part of the immaterial cultural heritage, has come to be the focus of many consecrated scholars, both inside and outside the country. The value connotation of custom was a considerable argument for its inclusion in 2013 in the *UNESCO's Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity*. Mostly manifested in several villages in the southern Bugeac, it takes place in a special and original mode in the Romanian localities Cartal and Satul Nou from the Odessa region, Ukraine, and is still maintained today. In this approach we tried to reconstruct, on the basis of the archive documents and of our field investigations, the customary dramaturgy of the development of the ethnofolcloric phenomenon *Men's group Colindat with anthropomorphic masks*, which allowed us to conclude the existence of secular principles strictly observed by all the actors of this ancient form of popular culture.

Keywords: *Play of the Old Men (graybeards)*, caroling, group, carols, popular mask, informant.

Rezumat: *Colindatul în ceată bărbătească*, în calitate de constituent al patrimoniului cultural imaterial, a ajuns a fi în vizorul mai multor cercetători consacrați, atât din țară, cât și din afara ei. Conotația valorică a obiceiului a constituit un argument considerabil pentru includerea acestuia în anul 2013 în *Lista Reprezentativă UNESCO de protejare a fenomenelor de patrimoniu cultural imaterial al umanității*. Manifestat preponderent în mai multe sate din sudul Bugeacului, acesta are loc într-un mod deosebit și original în localitățile românești Cartal și Satul Nou din regiunea Odesa, Ucraina, menținându-se și în zilele noastre. În demersul de față am încercat să reconstituim, în baza documentelor de arhivă, dar și a propriilor investigații de teren, dramaturgia cutumiară a desfășurării fenomenului etnofolcloric *Colindatul cu măști antropomorfe în ceată bărbătească*, ceea ce ne-a permis să conchidem existența unor principii seculare respectate cu strictețe de toți actanții acestei străvechi forme de cultură populară.

Cuvinte-cheie: *Jocul Moșilor*, colindat, ceată, colinde, obicei, mască populară, informator.

În localitatea românească Cartal (atestată la 1645, arheologii presupun ca a fost constituită pe ruinele unei fortărețe romane ridicată pe locul așezării celtice *Aliobrix*),

redenumită actualmente de autoritățile ucrainene Orlovca (r. Reni, reg. Odesa, Ucraina), atestăm viabilitatea unui fenomen de cultură tradițională, și anume practicarea obiceiului *Colindatul cu măști (Moșii)* de către confreriile de flăcăi. O evidentă atestare documentară a satului Cartal o face ilustrul cărturar al umanismului românesc și domnitor al Moldovei Dimitrie Cantemir în lucrarea sa *Descrierea Moldovei*: „Cartal, așezat pe Dunăre, la vărsarea Ialpuhului, față în față cu Isaccea, o cetate fără însemnătate. Aici turcii bătură pod peste Dunăre, când au purtat război cu rușii în 1711” [1, p. 39]. Actorul Nicolae Jelescu, originar din Cartal, într-un interviu acordat ziarului *Jurnal de Chișinău* se referă și la vechimea acestei localități: „Îmi lipsesc pădurile de salcâmi și privesc munții de peste Dunăre, de la Isaccea. Din Cartalul meu se văd munții Dobrogei, foarte vechi, acolo se află și una din cele mai vechi mănăstiri românești – mănăstirea Cocoșul. Iar la marginea satului meu există o cetate antică, se numește Cetatea Romană. <...> Satul meu e împărțit în două regiuni: *La Daci* și *La Romani*” [2]. Motivația performării inedite a *Colindatului cu măști* în satele din Bugeac (Cartal, Satul Nou), aflate acum pe teritoriul Ucrainei, o descoperim în diverse surse documentare. Mai mulți informatori intervievați au subliniat în raportările lor faptul că localitatea Cartal este o așezare cu populație românească, vădind în acest fel consecvența spiritului identitar românesc: „Majoritatea populației îs dobrogeni, apoi moldoveni (de peste Prut) și transilvăneni. Oamenii au venit în acest sat din România, dinspre Bulgaria și din Bulgaria” [3], după încheierea războiului ruso-turc din 1806-1812. Prin urmare, populația românească venită din munții Dobrogei, dar și din Transilvania și Bulgaria au adus cu ei și tezaurul spiritual moștenit de la străbuni, valorificându-l și promovându-l în această localitate și în zilele noastre.

O altă dovadă a spiritualității românești a localnicilor este obstința acestora de a sărbători Crăciunul conform calendarului gregorian, așa cum este oficiat și în întreaga Românie. Faptul respectiv conferă Cartalului un statut aparte, evidențiindu-l de celelalte sate populate de românii din Ucraina: „Cartal este celebru printre satele locuite de românii din Ucraina prin faptul că oamenii de aici se încapățânează să țină Crăciunul pe stil nou. Adică pe 25 decembrie. Cu toate că slujba este făcută după calendarul bisericii ruse, iar nașterea Mântuitorului pică în ianuarie. Pe 25 decembrie sătenii se adună pe platoul din fața bisericii. Cântă colinde românești și sărbătoresc odată cu toată biserica creștină apuseană nașterea pruncului Sfânt” [4].

În materialul de teren conservat în Arhiva de Folclor a Institutului de Filologie al AȘM depistăm în narările informatorilor argumente privind intențiile sovieticilor de a modifica tradiția seculară a colindatului: „Anul acesta, 1967, fiindcă sovietul sătesc nu dă voie să îmble cu *Colinda*, flăcăii au făcut *Moșul* (nu și *Colinda* propriu-zisă) la Anul Nou. Învățătorii dau sfat ca să se îmble de Anul Nou pe nou și cu *Colinda*, dar nu îmblă nimeni” [3]. Din fericire, intenția autorităților de a aplica procedura de deznaționalizare prin interzicerea practicării unor obiceiuri populare calendaristice a eșuat, aceste cutume ale culturii tradiționale fiind prezente și astăzi în viața socială a satelor respective.

Colindatul în ceată bărbăteasca în localitățile Cartal și Satul Nou din r. Reni se practică sub o formă inedită numită *Moșii*. Cercetătorul Iulian Filip, axându-se

pe existența unei galerii imense de *Moși* în diverse reprezentări folclorice, identifică în această formă intermediară de dramaturgie populară colinda-teatru [5, p. 151] sau spectacolul-colindă (remarca exegetului teatrului popular din Moldova Vasile Adăscăliței: „Nevoia de teatru a acționat imperios, schimbând obiceiul-colindă în spectacol-colindă. Acest lucru s-a adâncit și desăvârșit timp de veacuri, poate chiar de milenii. El «are a demonstra că marea dezvoltare a artei este legată de dezvoltarea magiei»” [6, p. 36]). În volumul *Sărbători și obiceiuri: răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român* este menționat colindatul cu măști umane *Moșoii*, atestat în localitatea Tuluțești, jud. Galați, în anul 1976: „Cântau la fereastră în noaptea de Crăciun, iar în cele trei zile ale Crăciunului veneau la horă și făceau scamatorii. Mai apoi cu ceata de plug la Anul Nou. Acesta mai curând” [7, p. 304]. Vizibile similitudini vom identifica și cu *Moșoii* și *Moșoaietele* comunei Luncavița, jud. Tulcea (Dobrogea, România): „Moșoiul și Moșoicuța reprezintă cele mai arhaice forme ale creștinismului, alungătorii tuturor relelor și nenorocirilor, care încearcă să încheie anul și să contamineze noul an, care abia se zărește. Moșoiul are rolul de a «curăța» sufletul de rău, de a primeni conștiințele noastre și, mai ales, de a vesti și slăvi Nașterea Mântuitorului! Moșoiul apără și sfințește casa gospodarului, o pregătește atât pentru Nașterea Domnului, dar și pentru noul an care începe să se zărească. <...> El este «moșul» casei, bătrânul ancestral, sfătuitorul, ocrotitorul, care nu trebuie să lipsească din nicio gospodărie!” [8].

Prin *moși* exegetul român Romulus Vulcănescu definește mai multe soiuri de divinități mitice printre care și „făpturi mitice protectoare, ca *genii apotropaice ale vetrei, casei* și gospodăriei unei familii, ca și *a spiței de neam și a moșiei unui neam*. În acest stadiu strămoșii și moșii dețin un rol important în viața spirituală a comunității lor de familie și de neam. Sunt invocați ori de câte ori familia sau neamul e în primejdie acută și tot de atâtea ori când familia sau neamul se călește de fericire și bucurie” [9, p. 210]. Scopul acestora e de a sugera instaurarea timpului sacru în calendarul popular românesc, drept perioadă în care se desfășoară o serie de rituri și ceremonii pentru întreaga comunitate rurală.

Ca zei protectori ai căminului, similari cu percepția moșilor și strămoșilor românilor, la romani existau *manii*, înlocuiți mai târziu de *lari* și *penați*. *Manii* erau considerați „spirite ale morților” sau „umbrele morților” și erau venerați printr-un străvechi „cult al morților”, prin care cei decedați erau divinizați. Urmașii acestora, *larii*, ca „genii binefăcătoare”, tutelare ale căminului, protectoare ale familiei, au descendent în *prelați*. Aceștia din urmă erau „toți strămoșii (deci zei foarte bătrâni) care participaseră la întărirea și extinderea casei și moșiei familiare. Din acest punct de vedere se poate vorbi de o rudenie divină între *penații* aceleiași comunități etnice care are la bază o rudenie umană continuată astfel și post-mortem” [9, p. 212]. Aceștia, în tradiția populară „erau figurați prin bătrâni cu *capetele acoperite cu un văl*, ceea ce denota sacralitatea lor. Cultul lor, similar celor al larilor, a supraviețuit în Oltenia la *bocitorii* acoperiți cu năframe pe cap” [9, p. 212]. În viziunea lui Romulus Vulcănescu *moșii* și *strămoșii* poporului român sunt mai întâi „divinități domestice și apoi comunitar-etnice de ordin

pre- și protoromânească” [9, p. 212]. Prin urmare, de Crăciun și Anul Nou, timpul sacru al solstițiului de iarnă, era consfințit prin tradiție *colindatul în cete de mascați*, printre care vedem măști de *moși* (Cartal), dar și de *babe* (Satul Nou, care apar după anul 2002 și în repertoriul mascaților din Cartal). Mascații *moși*, menționează Romulus Vulcănescu, aveau un comportament ludic decent vizavi de superstiții. Când apar în joc și măștile de *babe*, glumele deveneau indecente, aluziv abordându-se cultul fecundității agrare: „În Bucovina și Moldova, jocul *Moșului*, asociat de cel al *Babei*, a căpătat semnificații erotice, legate de satira revivificării” [9, p. 329], „un fel de reviviscentă a cultului fecundității agrare transsimbolizată de-o afecțiune senilă” [9, p. 216]. Romulus Vulcănescu subliniază că, din punct de vedere etnologic, moșii și strămoșii au reprezentat și mai reprezintă și astăzi o instituție spirituală a comunităților sătești, care generează norme de conduită socială prin obiceiuri și tradiții, considerate sfinte, grație faptului că erau stabilite de obștea oamenilor bătrâni și buni cu statut de moși-zei, făpturi mitice.

Arhiva folclorică a Academiei de Științe a Moldovei (AFAȘM) dispune de informații stocate pe suport magnetic, dar și manuscriptic, ale cercetărilor de teren efectuate în mai multe sate din raionul Reni în anul 1967. Peste aproximativ 40 de ani, în 2006, a fost efectuată o expediție folclorică repetată în localitatea Cartal pentru a consemna și a cerceta fenomenul *Colindatului* în performare și a documenta elementele acestuia vizând tradiția și continuitatea. În cele ce urmează vom prezenta dramaturgia cutumară a obiceiului, însoțindu-l pe parcurs de comentariile necesare.

După cum am observat mai sus, din relatările actorului N. Jelescu, satul este împărțit în două regiuni. Și pictorul Tudor Botin, născut în Cartal, menționa același lucru într-un articol despre colindele de Crăciun interpretate în satul său de baștină, referindu-se la ceata de mascați a „băltăreților” și la ceata flăcăilor „de la pădure” [10, p. 3]. Investigând colindatul în satul Cartal, Eugen Rauța, ne aduce câteva detalii privind împărțirea teritorială a localității și denumirile preferențiale ale acestora în anumite perioade cronologice: „Din moș-strămoși se povestește că satul Orlovca se împarte în două părți: spre răsărit «plenașii» (de la plean, harman), iar spre apus «băltăreții» (de la baltă). Așa se numesc numai la Crăciun. Iar în zilele obișnuite: spre răsărit «pădurea» (cândva era pădure), spre apus «chiatra» (era zăcăminte de piatră)” [11, p. 35].

În ajunul sărbătorilor de Crăciun, relatează informatorul I. Alici în anul 1967, flăcăii-colindători „fac două cete mari, câte una în fiecare jumătate de sat. *Ceata mare* are vo 12 persoane. Înainte merge *Ceata mare*, iar din urmă *Ceata Moșului*” [3]. „*Moșul*, explică cercetătorul N. Băieșu, se prezintă aici ca un fel de semidrac-semiom: cu coarne, înainte are pusă o piele de iepure; pe față are mască de om bătrân, cu barbă, este îmbrăcat în manta militară (cu epoleți, medalii), în mână ține o măciucă făcută din papură, la cingătoare are prinse patru clopote, este împodobit cu panglici; nu vorbește, ca să nu-l cunoască lumea; este posibil ca *Moșul*, specific sudului, să fie un personaj preluat din tradiția bulgară a *Cucherilor*” [12, p. 142].

Cercetarea etnologică de teren din 2006 ne-a demonstrat o altă situație vizavi de numărul actanților implicați în colindat, acesta crescând considerabil până la 20-25

de flăcăi în *Ceata mare*. Cât timp colindă gospodăriile satului, cele două confrerii se află aproape una de alta ca nu cumva să se întâlnească cu cetele din cealaltă parte a satului și „să mănânce bătaie”. Flăcăii din *Ceata mare* „colindă la fereastră, uneori în casă, dacă gazdele au fete” [3]. Obligativu interpretază *colinda de casă* (*Colindul al mare*). Apoi la rugămintea gospodarilor sau din propria inițiativă *Ceata mare* cântă și alte colinde: *de flăcău*, *de fată*, *de vădană/văduv*, *de militar*, *de bătrâni*, *de nou născut*, *de fetiță*, *de tineri căsătoriți*, *de preot*, *Colindul Maicii Domnului* etc. („Dacă în casă este fată mare, ea spune: «Colindați-mă și pe mine». Și atunci colindătorii cântă și pentru fată o colindă specială. Astfel pot cere și ceilalți membri ai familiei” [3]). Detalii interesante privind performarea etapizată a *Colindului de casă* sesizăm în relatările lui Tudor Botin: „«Colindul de casă», care e de mai multe feluri, se cântă în decursul nopții de Crăciun: începeau cu «Colindul de seară», apoi urma «Colindul cel mare» și se sfârșea cu cel din «Zori de ziuă»” [10, p. 3]. Cântecul ritualic, executat alternativ, antifonic („colindătorii cântă câte doi, apoi alții doi” [3]), este acompaniat, uneori, la un instrument muzical („clarinet, armonie, baian”). După plecarea *cetei mari* vine la fereastră grupul *Moșului*, care nu cântă, ci numai joacă dinaintea geamurilor („el nu vorbește ca să nu-l cunoască, el nu intră în casă, face scamatorii la geam” [3]). Pentru urare actanții obiceiului respectiv primesc răsplată: colaci, dulciuri și bani. A doua zi dimineața, în centrul satului, se adună toate cele patru cete din ambele părți ale localității. Aici are loc concursul *Moșilor*: „Care ar fi mai groaznic și ar face mai multe scamatorii, urmate de bătaii cu bătele din papură, acela ocupă locul întâi” [10, p. 3]. Are loc și „concursul horelor”. „Acolo moșii se arată cine-s ei. Fac hora toți împreună” [3]. „Pe vremuri la horă se adunau doar bărbații satului. Acum obiceiurile s-au schimbat, încât vin și femei, copii de toate vârstele” [10, p. 3].

Informatoarea Maria Țurcanu, profesor de biologie și chimie, originară din localitatea Cartal, descrie fenomenul cercetat astfel: „În ajun de 24 decembrie, în sat se gătește toată lumea de Crăciun, se fac numaidecât bucate de Crăciun: sarmalele, răciturii, de acuma și alte bucate <...>, dar acestea în principiu se fac numaidecât <...>. Și în seara de Crăciun, deci toți gospodarii, doritori de a-și onora ograda cu cetele colindătorilor, lasă porțile deschise și luminile aprinse, și din casă în casă umblă ceți de băieți mai mici până la orele zece, mai târziu de-acuma vin și ceilalți mai mari. Vin cețile de flăcăi care pot fi de vreo 4-5 flăcăi. Fiindcă satu-i mare se formează mai multe ceți, dar îndeosebi se atrage atenția la *Ceata mare* care se face dintr-o parte a satului și din altă parte. Satul e împărțit în două părți: partea *de la piatră* și partea *de la pădure*. Partea *de la pădure* se numeau *plenari*, se ocupau cu pământurile, aveau parcele de pământ, le cultivau, iar cei *de la piatră* extrăgeau piatră de acolo, că e carieră de piatră și așa și a rămas. Și din ambele părți a satului se fac două *Cete mari* de flăcăi care sânt ori recruți, să plece la armată, ori chiar după armată și două cete care însoțesc *Moșul*. Doi Moși se fac deci, Moșul dintr-o parte de sat și alt Moș. Iată aceste ceți sânt cele mai onorate și gospodarii le primesc cu mare plăcere <...>.”

Culeg.: Pe la ce oră pornesc *cetele mari*?

Inf.: Pe la orele șase de-acuma trebuie să pornească, fiindcă satu-i mare și trebuie să meargă la fiecare gospodar din casă în casă. <...> La fiecare casă cântă *Colindul ăl mare*, de regulă trebuie să-l cânte tot, dar fiindcă satu-i mare și nu reușesc, ei îl prescurtează. <...> Înainte merge *Ceata mare* ca să-l păzească pe Moș, să deie de veste că iată vine *Ceata Moșului* și înaintea *Ceții Moșului* nu are dreptul să vină nimeni <...>, n-am văzut, dar știu că ne povesteau bătrânii, <...> care nimerea în calea Moșului era rău de dânsul, fiindcă ei poartă niște măciuci foarte puternice și era periculos, deci nu are trecere nimeni înaintea lor.

Culeg.: Dar după Moși se mai colindă?

Inf.: Da, după Moși deacuma pot să mai umbli și celelalte ceți să colinde și așa umblă din casă-n casă până când ajung în centrul satului înspre dimineață.

Culeg.: A doua zi ce se întâmplă?

Inf.: <...> În centrul satului se face o luptă așa improvizată dintre cei doi *Moși*. *Ceata Moșului* dintr-o parte și alta îl ridică pe *Moș* pe mâini, flăcăii îl ridică pe mâini și ei așa, în sus, ridicați pe mâini trebuie să se închine, să se salute și să se lupte, ca să se deie unul pe altul jos din brațele băieților. Unul din ei trebuie să câștige.

Culeg.: Care este semnificația acestei lupte?

Inf.: Dintotdeauna a fost o concurență între două părți ale satului, care parte a satului are flăcăi mai frumoși, mai puternici, mai îndrăzneți. Și asta era o cinste pentru partea cea de sat care câștigă. Lupta trebuie să meargă de trei ori <...>.

Culeg.: Ce se întâmplă mai departe?

Inf.: Părinții ne povesteau, că în ziua de Crăciun, <...> flăcăii, poate nu flăcăii care au făcut ceata, dar flăcăii satului strângeau bani și tocmeau muzicanți și făceau horă în sat, joc în sat și jocul ținea până la asfințitul soarelui” [13].

Același spectacol l-am surprins în detalii și în relatările informatoarei Eufrosinia Berlinscaia din s. Cartal, fost dascăl la școala din localitate: „Satul înainte era împărțit în două părți. Aștea de aicea erau *băltăreții*, care trăiau la baltă. Aștea erau *plenașii*, care au pleanturi, se ocupau cu agricultura <...>, fiecare [parte a satului – *n. n.*] are ceata lui: *Ceata Moșului* și *Ceata mare*. Și de când mă știu eu mică, *Ceata mare* se îmbrăcau în marinari și *Ceata Moșului* erau mai tineri. Aia erau care s-au eliberat de la armată, care erau marinarii, iar ailalți abia se duceau în armată, care erau la Moș. <...> În afara de asta erau cete, cete mai mici <...>. *Moșul* ăsta <...> reprezintă un duh bun. El îi frumos și totodată strașnic parcă. <...> Personaj cu două fețe opuse, e strașnic pentru duhurile rele care stau pe la casele oamenilor și frumos pentru oamenii la care vine el. Are măciucă. Asta-i tot un simbol, adică el alungă duhurile rele de la casele oamenilor. Iată ce înseamnă *Moșul*. <...> El trebuie să bată măciuca până <...> o distruge” [14]. Precizarea respectivă ne motivează să conchidem o reminiscență a ritualurilor cu măști din nopțile de priveghi, un cult străvechi de cinstire a morților. Lucia Berdan decodificând simbolistica măștii populare în riturile de trecere se referă și la originea păgână, precreștină a acesteia: „La origine, pretutindeni, măștile au avut un caracter ritual, fie că erau zoomorfe sau antropomorfe. Masca, în ipostaza de recuzită a mitului, reprezenta,

prin însăși figurarea ei, un spectacol, care era, la origine tot ritualic. Cel mascat (sau travestit prin machiaj) se transpunea într-o nouă ființă, care întruchipa, de obicei, strămoșii de neam sau animalul totem al comunității” [15, p. 254]. Practicarea jocurilor cu măști umane, subliniază Romulus Vulcănescu, prin deghizare, travestire, și mai evoluat, prin transfigurare, deține un rol important în cadrul ceremonialurilor magice: „Cei ce se mascau, individual sau în grup urmăreau, pe lângă protecția reală sau magică cu ajutorul măștilor și legătura spirituală prin măști cu presupusele forțe supraomenești (benigne sau maligne), cu închipuitele făpturi divine (demoni, semidivinități, divinități și eroi), care socoteau că îi domină, persecută sau protejează” [16, p. 13]. În viziunea etnologului, actantul purtător al măștii în perioada primitivă era marcat de valoarea sacră a ei, realizând o transcendere în timpul și spațiul profan. Transfigurarea magică, evoluează treptat în cea ludică, însemnând „schimbarea stării psihosociale declanșate de jocul artistic cu mască în datinile familiale și calendaristice, desacralizarea măștii” [16, p. 15]. Forma evoluată a transfigurării este cea dramatică, întâlnită în teatrul popular, minodrama ritualică și drama socială, unde „purtatul sau jucatul măștilor este efectul unei schimbări de spirit de ordin divertismental, care se transmit de la artistul amator la public” [16, p. 15]. Cu toate acestea, mutațiile survenite în aspectul funcțional al măștii, de la funcția mimetică la cea cathartică, de la imitare la creație, nu influențează perceperea arhetipală a măștii de către comunitate, dacă ne referim la cea a *Moșilor* din Cartal. Maska *Moșilor* reprezintă și astăzi un produs al imaginației mitico-mitologice, care „își păstrează funcția de păcălire, cu intenția de a asigura celui care o poartă o trecere mai ușoară peste «pragurile» pe care le are de depășit, pentru că masca presupune și o serie întregă de interdicții, dar îi și dă dreptul la un comportament ce iese din tiparele cotidianului, realului imediat” [17]. Actualmente, semnalăm o simbioză a funcțiilor magico-ritualice și estetice, dovadă servind păstrarea în mentalitatea colectivă a locuitorilor satului Cartal a unor reminiscențe mitico-oculte (respectarea „tăcerii magice” de către Moși pentru a nu fi atacați de demoni, interdicția scoaterii măștii de către purtătorul ei pentru a nu putea fi identificat de comunitate, lovirea bătelor/măciucilor de pământ în scop apotropaic, sunarea clopotelor prin mișcări coregrafice ale *Moșilor*, credința în alungarea spiritelor rele etc.). Cu toate acestea, etnologul Mihai Pop insistă asupra aspectului preponderent spectacular al jocurilor actuale cu măști: „Jocurile de Anul Nou, jocurile cu măști înainte de toate, elemente rudimentare de teatru, sunt și ele acte ceremoniale, dar în desfășurarea lor elementul spectacular are o mult mai mare pondere. Dacă așa cum arată antropologii, la început omul s-a travestit, s-a mascat pentru a comunica cu strămoșii, cu reprezentările mitologice, mai târziu, travestirea și mascarea au devenit procedee de organizare a jocurilor. La noi, masca a ajuns o recuzită a jocurilor de Anul Nou. Din recuzită cu valori simbolice rituale, a devenit o recuzită a spectacolelor” [18, p. 184] obținând astfel conotații și funcții noi. În viziunea noastră, simbolismul magico-ritualic al *Moșilor* din Cartal e mai pronunțat în mentalitatea populației în vârstă, în comparație cu optica generației în creștere, care percepe predilect latura spectaculară a fenomenului.

Informatoarea Eufrosinia Berlinscaia în interviul acordat s-a referit la o serie de tradiții importante ale ritualului magic: „Prima dată colindătorii trebuie să colinde

pe stăpânul casei <...>. De stăpân sânt mai multe. Este care de cu seară, este cari spre dimineață. Spre dimineață <...> gospodinele, undeva așa la revărsat de ziuă, <...>, gâtesc mâncari, <...> una din tradiții că sî fac ghiozломeli, un fel di plăcințeli cari se fac aiși la noi, și colindătorii, de-acuma ei îs obosiți, și eli îi servesc măcar câti una și anumi atunși ei colindî un colind care se numești *Dragî domnia lui*. Da așa esti, colindele *Ăl mari* se numești, adică cel mari <...>. În casele undi gospodăreau feti mari, și vin cetele <...>, ea trebuie s'le coasi la căciuli flori, flori albi, înainte le făceau din parafină, așa-ia interesante. <...> Stăpânul casei îi invita pe flăcăi în casă, îi așăza la masă, îi servea acolo câte un pahar di vin, <...> ei colindau, da fata în timpul ăsta li cosea la flăcăi florile. <...> La început intră *Ceata mare*, apoi vine *Moșul*, *Ceata Moșului*. Ei trebuie să umbli toată noaptea ca să se întâlnească *La Moșu-n deal*" [14].

Participanții *Colindatului* sunt flăcăi între 15 și 25 de ani. Felul interesant de a se deghiza al colindătorilor l-am reconstituit din informațiile aduse de primarul localității Cartal, Ion Chironachi: „Înainte aveau costume naționale, dar acuma nu mai sunt acele costume și au hotărât, acei dacă-s pădurari să aibă di formă marină, iar aceștia de-acuma di pichete de grăniceri” [19]. Detaliile aduse de Eugen Rauța diferă parțial de cele consemnate de noi: „Vârșnicii satului consideră: «până la sosirea veneticilor în Moldova tinerii îmbrăcau uniforme armatei române. Ce a fost mai înainte când aceste pământuri intrau în componența Moldovei, se aflau sub protectoratul turcesc, al imperiului rus, locuitorii satului nu pot spune». Însă afirmă că uniforma militară a actanților este un atribut obligatoriu. Și pentru fiecare locuitor din Orlovca participarea la sărbătoarea de Crăciun este o onoare, este recunoașterea maturizării, bărbăției, puterii” [11, p. 35].

Așadar, îmbrăcați în uniforme militare și cu flori la bonete, flăcăii colindă tot satul interpretând doar fragmentar *Colindul ăl mare*. Iar în dimineața de Crăciun pe la orele 8-9 încep să colinde în cruciș cele vreo cincizeci de gospodării din centrul satului, amplasate pe o parte și alta a străzii centrale. Colindatul de dimineață, ca un adevărat spectacol destinat celor vreo două mii de spectatori, care se adună în centrul satului numit foarte sugestiv *La Moșu-n deal*, începe cu o horă jucată de *Ceata mare* și *Ceata Moșului*, care se unesc, formând o singură ceată. Apoi, ca la un semnal, pornesc să colinde gospodăriile lăsate anume pentru ziua de Crăciun. Stăpânii acestor case au bucuria de a primi în fiecare an doi Moși și două cete. Abia când cetele ajung să-și inverseze teritoriile, colindatul propriu-zis ia sfârșit. Începe lupta pentru supremație dintre Moși și cetele acestora și multașteptatul spectacol pentru publicul cartalean și oaspeții acestora.

Ca adevărate genii benefice, Moșii își arată la început gratitudinea unul față de altul, făcându-și diverse daruri, ca mai apoi ajutați de *armași/oșteni* să înceapă lupta. Este prezentă numerologia simbolică în desfășurarea triplă a luptelor dintre Moși. Cea de a treia bătălie trebuie să se soldeze cu înfrângerea unuia din Moși. Învinge cel mai puternic, mai isteț și mai experimentat.

Un element relativ nou, preluat din satul vecin Novoseliskoe (Satul Nou) este *Baba*. Masca antropomorfă feminină apare în dimineața zilei de Crăciun și reprezintă răsplată pe care o primește Moșul învingător în luptă. Baba e un personaj haios, care făcând diverse șotii, provoacă râsul în mulțimea prezentă.

Pentru comparație, prezentăm succint *Colindatul în ceată bărbătească*, practicat relativ diferit și în localitatea vecină Novoseliskoe. Satul este divizat de asemenea în două părți, însă spre deosebire de Cartal, aici se organizează trei grupuri de flăcăi: două *cete de fereastră*: „una pe-o parte de uliță, alta – pe cealaltă” și ceata numită *Moșul de casă*. Când se apropie de casa unde urmează să colinde: „aznagiul vine la fereastră și întreabă: «Moșu-n casă sau la fereastră?»». Dacă gazda răspunde: «În casă», vine *moșul de casă*, iar ceata întâi merge mai departe. Dacă răspunde «La fereastră», colindă ceata aceasta, iar *Moșul de casă* nu vine aici. Ceata principală e *Moșul de casă*. Colinda e cântată de toți (12-15 persoane). După ce colindă, stăpânul casei le dă daruri și ei pleacă mai departe. Înainte fetele puneau flori de ceară la căciula unui colindător (ibovnic, neam, vecin, verișor). În ceata *Moșului de casă* unul era *moș*, altul – *femeie* (îmbrăcat în haine femeiești). *Moșul* are mască cu coarne. Când toți colindătorii cântau, *Moșul* cu *Baba* tăceau. În acest timp *Baba* se îmbolnăvește, cade jos, *Moșul* o plânge, îi aprinde lumânarea. *Baba* moare. La urmă *moșul* îi dă o măciucă, *baba* se scoală, joacă amândoi. Cântă clarinetul, doba. Dimineața cetele se întâlnesc în centrul satului la horă. În sat se cântă colinde moldovenești și bulgărești. *Moșul de casă*, în trecut, era dator să colinde bulgărește, căci bulgarii bătrâni cer ca aceștia să le cânte colinde bulgărești. Dacă nu li se cânta colinde bulgărești pentru toată ceata era o mare rușine” [20].

Toți informatorii intervievați au menționat diversitatea, frumusețea și ineditul repertoriului de colinde care sunt performate în localitățile din sudul Bugeacului. Și astăzi în s. Cartal unii săteni știu până la 10-15 colinde. În Arhiva folclorică a AȘM sunt înregistrate peste 20 de cântece rituale de Crăciun din localitatea investigată. Varietatea colindelor acestei zone l-a fascinat și pe etnologul Ovidiu Bârlea: „Moldova sudică și în continuare fâșia din extremitatea ei răsăriteană (Basarabia) a dat la iveală un repertoriu destul de bogat, cu variante pline și bine rotunjite. Atare densitate a repertoriului ar putea apărea ca o consecință a conservatorismului ariilor laterale sau ca o continuare a Munteniei subcarpatice prin acele «părți oltene» sau «Basarabia» lui Mircea cel Bătrân, extremitatea de răsărit fiind alcătuită în bună măsură din populația roită de aici. Vizibile asemănări tematice – se pare și muzicale – ale repertoriului de aici cu cel din Muntenia subcarpatică fac mai plauzibilă cea de a doua ipoteză” [21, p. 373].

Pentru ilustrare documentară propunem fragmentul de colindă de stăpân (gospodari) interpretat de *Ceata Moșului* (variantă a colindului cel mare *Doamnele*).

Dragă domnia lui

*Urăiiiiiiiiii,
Ici acest Domn bunu,
Bun jupân (numele),
El cu Doamna lui,
Beau și se cinstescu
Și se dămuiescu,*

*Din vechi, din bătrâni.
Din vechi, din bătrânii
Și din oameni bune,
Ici acest domn bun.
Urăiiiiiiiiii! [14].*

Voce

Ici a - cest Domn bu - nu, bun ju -
 pin Vo - lo - dea, El cu Doam - na lui
 El cu Doam-na lui, Beau si se cins - tes - cu, Si se
 dra - mu - ies - cu, Din vechi, din bat - rini
 Din vech, din bat - ri - nii, Si din
 Oa - meni bu - ne, Ici a - cest domn bun

Transcriere muz. și notografie: Gheorghe Nicolaescu

Reproducem în continuare și *Colindul ăl mari* (de casă), cules de Eufrosinia Berlinscaia de la un bătrân din sat, care a fost interpretat în trecut de cete, de asemenea în cadrul acestui obicei, și care astăzi nu se mai regăsește în repertoriul *Cetelor mari*, având, după cum menționează informatoarea, o linie melodică dificilă pentru reproducerea vocală. O variantă mai extinsă a colindei a fost publicată în ziarul *Dunărea Creștină*, oferită fiind de familia Botin [22, p. 3].

Colindul ăl mare (de casă)

M-am născut și am crescutu,
 Oi, lerunda, lerui-leo, Doamnele,
 Doi meri nanți și-s minunați.
 În grădină la doi meriu,
 Oi, lerunda, lerui-leo, Doamnele,
 Mi se face-un pom rotat.
 Sus în vârful pomuluiu,
 Oi, lerunda, lerui-leo, Doamnele,
 Ardea-și nouă lumânări.
 Sus îmi arde, jos îmi cade,
 Oi, lerunda, lerui-leo, Doamnele,
 Unde cade lac se faci.
 Lac de vin, pârâu de miru,
 Oi, lerunda, lerui-leo, Doamnele,
 Dar în lac cine se scald'.
 Scalda-și Ilii, sfânt Iliiu,

Oi, lerunda, lerui-leo, Doamnele,
 Se scaldără, se îmbăiar'.
 Cu apă dalb' se limpeziră,
 Oi, lerunda, lerui-leo, Doamnele,
 Cu bun nir se niruir'.
 Cu veșmânt se primeniră,
 Oi, lerunda, lerui-leo, Doamnele,
 Cu veșmânt până-n pământ.
 Mai de-a rând cu dumnealuiu,
 Oi, lerunda, lerui-leo, Doamnele,
 Scăld-aș Ion, Sfânt Ion.
 Se scaldără, se îmbăiară,
 Oi, lerunda, lerui-leo, Doamnele,
 Cu apă dalb se limpezir'.
 Cu bun nir se niruiră,
 Oi, lerunda, lerui-leo, Doamnele,

Cu veșmânt se primenir'.
 Cu veșmânt până-n pământu,
Oi, lerunda, lerui-leo, Doamnele,
 Mai de-a rând cu dumnealui.
 Scăld-aș Crăciun, sfânt bătrănu,
Oi, lerunda, lerui-leo, Doamnele,
 Se scaldără, se îmbăiar'.
 Cu apă dalb' se limpeziră,
Oi, lerunda, lerui-leo, Doamnele,
 Cu bun nir se niruir'.
 Cu veșmânt se primeniră,
Oi, lerunda, lerui-leo, Doamnele,
 Cu veșmânt până-n pământ.
 Mai de-a rând cu dumnealui,
Oi, lerunda, lerui-leo, Doamnele,
 Scaldă-aș ıcea 'cest domn bun.
 'Cest domn bun, jupân (numele),
Oi, lerunda, lerui-leo, Doamnele,
 Cu a lui dalbă jupâneas'.
 Se scaldără, se îmbăiar',
Oi, lerunda, lerui-leo, Doamnele,

Mai de-a rând cu dumnealui,
Oi, lerunda, lerui-leo, Doamnele,
 Scaldă-aș ıcea 'cest domn bun.
 'Cest domn bun, jupân (numele),
Oi, lerunda, lerui-leo, Doamnele,
 Cu a lui dalbă jupâneas'.
 Se scaldără, se îmbăiar',
Oi, lerunda, lerui-leo, Doamnele,
 Cu apă dalb' se limpezir'.
 Cu bun nir se niruiră,
Oi, lerunda, lerui-leo, Doamnele,
 Cu veșmânt se primenir'.
 Cu veșmânt până-n pământu,
Oi, lerunda, lerui-leo, Doamnele,
 'Icea-n Doamne-i cest domn bun.
 'Cest domn bun, jupân (numele),
Oi, lerunda, lerui-leo, Doamnele,
 Cu a lui dalbă jupâneas'.
 Ei să-mi fie sănătoșiu,
Oi, lerunda, lerui-leo, Doamnele,
 Sus în gazdă la Hristos [14].

♩ = 120

Voce

M-am nas-cut si am cres-cu-tu

3 Oi, le-run-da, Le-rul-lea, Doam-ne-le,

5 Doi meri mari si-s mi-nu-nati.

Transcriere muz. și notografie: Gheorghe Nicolaescu

Colinda Doamnele (de gospodari, de casă, numit astăzi și ăl mare) este interpretată actualmente de *Ceata mare*, care vine înaintea *Cetei Moșului*.

Doamnele

Jur-p'ejur de mes'.
Doamnele,
Tot scaune drese,
Făclii dalbe-aprinse,
Doamnele,
Sus in cap de mas'.
Doamnele,
'N salciu de argintu,
'N sălcu cine șade?
Doamnele,
Bunul Dumnezeu.
Doamnele,
Mai de-a rând cu elu,
Ion, Sfânt Ionu,
Doamnele,
Mai de-a rând cu el.
Doamnele,
Mai de-a rând cu elu,
Ilii, Sfânt Iliiu,
Doamnele,
Mai de-a rând cu el.
Doamnele,
Crăciun Sfânt
bătrânu,
Mai de-a rând cu elu,
Doamnele,
Icea-acest domn bun.
Doamnele,
Mai de-a rând cu elu,
Bun jupân Ionu,
Doamnele,
El cu doamna lui.
Doamnele,
Beau și se
cinstescu,
Și se dămuiescu,
Doamnele,
Din vechi, din
Care mi-s mai mare,

Doamnele,
Mariații mari.
Doamnele,
Tu când te-ai
născutu,
Eu m-am perlegitu,
Doamnele,
'N poală mi-ai căzut.
Doamnele,
Pe mâini te-am luat
Și te-am ridicatu,
Doamnele,
'N înaltu-cerului.
Doamnele,
Și te-am înfășatu
'N fașă de mătasă,
Doamnele,
'N scutec de bumbac.
Doamnele,
Și te-am botezatu
'N apa lui Iordanu,
Doamnele,
Bun nume ți-am pus.
Doamnele,
Și te-am dăruitu,
Cer cu stele-n rându,
Doamnele,
Pământ cu norod.
Doamnele,
Cel, ce stăpâneștiu
Pământ să domneștiu,
Doamnele,
Icea-acest domn bun.
Doamnele,
El cu doamna lui
Fie-ar sănătoșiu,
Doamnele,
'N gazdă la Hristos [13].

Moderato

Doam ne -le, I -cea-n ___ ceas de cur - se ___ Ş-un ceas de dom -
7
nie _____, Doam - ne -le, jur - pe - jur de mes.

Transcriere muz. și notografie: Gheorghe Nicolaescu

Existența mai multor colinde interpretate pentru casă, gospodari, gazdă, ne motivează să evidențiem performarea în ordine ritualic-temporală a *Colindului ăl mare*, similar colindatului din Isaccea, jud. Tulcea (nordul Dobrogei), unde se interpretează colindul *Moșoiul cu scăriță*, compus din trei părți: „«Ici acestor curți», «Ici acest om bun», «Pe cel luci de mare»” [23]. Prin urmare, mărturiile informatorilor vizavi de populația satului formată din români veniți din Dobrogea, expuse la începutul demersului respectiv, argumentează pe deplin originea istorică a acestei străvechi forme de cultură tradițională.

Analizând dinamica desfășurării colindatului cu măști antropomorfe în ceată bărbătească, observăm că fenomenul în cauză este un spectacol insolit, în care își dau concursul aproape toți locuitorii satului, care, pe de o parte, esențializează o instituție care educă tineretul, îl inițiază în obiceiurile comunității, dictându-i un comportament adecvat ritualului, iar pe de altă parte, aceste manifestări reprezintă niște competiții artistice între taberele de colindători, fiecare confrerie străduindu-se să dețină poziția dominantă. Referindu-se la aspectul instructiv-educativ al cetei de flăcăi, etnologul Varvara Buzilă concluzionează: „Până la apariția legilor scrise, dar în bună parte și după aprobarea pravilei, instituțiile sociale, constituite și esențializate în așa mod încât să articuleze întreaga cultură tradițională, vegheau asupra respectării normelor sociale, fiind orientate de sistemul de valori specific acestei societăți. Principiile valorice ale acestui drept obișnuielnic, fidel tradiției, erau promovate conform unor modele consacrate, considerate de către mentalitatea tradițională ca fiind foarte vechi și cele mai adevărate” [24, p. 107].

Prin urmare, valoarea obiceiului vizat rămâne a fi inestimabilă, atâta timp cât concentrează în esență diverse aspecte artistice, cutumiare, ale folclorului literar, muzical, coregrafic și mimetic. Inventarierea, documentarea, cercetarea, conservarea, punerea în valoare și promovarea fenomenului respectiv în starea lui genuină (*in situ*), reprezintă prevederile actuale ale teaurizării patrimoniului cultural imaterial. Implementarea reușită a acestor obiective depinde, în mare măsură, de fiecare dintre noi. Datoria noastră, atât a cercetătorilor, cât și a actanților acestei manifestări etnofolclorice, consistă în conservarea valorilor estetice și a caracterului ritualic al *Colindatului în ceată bărbătească*, fără a-i periclita integritatea mitico-magică.

Referințe bibliografice

1. Cantemir, Dimitrie. *Descrierea Moldovei*. Colecție inițiată și coordonată de Anatol și Dan Vidrașcu. Chișinău: Litera; București: Litera Internațional, 2001, 256 p.
2. Nechit, Irina. „*Din satul meu Cartal am moștenit o română corectă*”: Interviu cu actorul Nicolae Jelescu, director artistic al Teatrului Poetic „Alexei Mateevici”. Jurnal de Chișinău. 2012, 11 septembrie. Mod de acces: <http://www.jc.md/din-satul-meu-cartal-am-mostenit-o-romana-corecta/> (vizitat la: 13.06.2017).
3. AFAȘM, 1967, ms. 175, f. 2; Cartal (Orlovca) – Reni – Odesa; inf. Ion I. Alici, 68 ani; culeg. N. Băieșu.
4. Vărzaru, Cătălin F.; Damian, George. *Călători printre românii din sudul Ucrainei. Viermi de mătase pe chipurile Sfinților*. Infoprut. 2010, 5 octombrie. Mod de acces: <http://infoprut.ro/677-calatori-printre-romanii-din-sudul-ucrainei-viermi-de-matase-pe-chipurile-sfintilor.html> (vizitat la: 13.06.2017).
5. Filip, Iulian. *Miracolul scenei în arta populară. Teatrul popular din Basarabia și Bucovina de Nord: Afirmarea dramaticului și poetica sincretică*. Chișinău: Profesional Service, 2011, 256 p.
6. Adăscăliței, Vasile. *Teatrul popular de Anul Nou în Moldova*. Iași: PIM, 2015, 631 p.
7. *Sărbători și obiceiuri: răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român* coord. Ion Ghinoiu. București: Editura Enciclopedică, 2004, 440 p.
8. *Sărbătoarea Moșoaielor*, 10 decembrie 2014. Mod de acces: <http://www.romaniaturistica.ro/sarbatoarea-mosoaielor-luncavita-tulcea> (vizitat la: 10.07.2017).
9. Vulcănescu, Romulus. *Mitologie română*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987, 706 p.
10. Bogdea, Dan. *Colindele de Crăciun înalță sufletele oamenilor*: Interviu cu pictorul Tudor Botin, membru al Uniunii Artiștilor Plastici din Moldova. În: *Dunărea Creștină*: Supliment al revistei „Alfa și Omega” pentru sudul Basarabiei, 1999, anul I, nr. 2 decembrie, p. 3.
11. Rauța, Eugen. *Datini. Sfinte sărbători*: Culegere de folclor din raionul Reni. Chișinău: S. n., 2014, 104 p.
12. Băieșu, Nicolae. *Tradiții etno-folclorice ale sărbătorilor de iarnă*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2008, 412 p.
13. Arhiva personală, 2007; Bozieni – Hâncești; inf. Maria Țurcanu, originară din Orlovca (Cartal) – Reni – Odesa, 47 ani; culeg. M. Cocieru.
14. Arhiva personală, 2006; Orlovca (Cartal) – Reni – Odesa; inf. E. Berlinscaia, 56 ani; culeg. M. Cocieru.
15. Berdan, Lucia. *Masca-simbol în structura obiceiurilor familiale*. În: *Anuar de lingvistică și istorie literară*. Seria B. *Istorie Literară*. 1994-1995, Tom XXXIV, p. 253-260.
16. Vulcănescu Romulus. *Măștile populare*. București: Editura științifică, 1970, 347 p.

17. *Obiceiurile și tradițiile de Crăciun sunt încă vii în Maramureș*, 24 decembrie 2007. Mod de acces: <http://ziarero.antena3.ro/articol.php?id=1198480360> (vizitat la: 10.05.2017).
18. Pop, Mihai. *Obiceiuri tradiționale românești*. București: Minerva, 1976, 192 p.
19. Arhiva personală, 2006; Orlovca (Cartal) – Reni – Odesa; inf. I. V. Chironachi, 49 ani; culeg. M. Cocieru.
20. AFASM, 1967, ms. 175, p. 24; Novoseliscoe (Satul Nou) – Reni – Odesa; inf. Dumitru P. Alexi, 35 ani; culeg. N. Băieșu.
21. Bârlea, Ovidiu. *Folclor românesc*. Vol. I. București: Minerva, 1981, 496 p.
22. *Colindul cel mare (de casă) de la Cartal*, oferit redacției de familia Botin. În: *Dunărea Creștină*: Supliment al revistei „Alfa și Omega” pentru sudul Basarabiei, 1999, anul I, nr. 2, p. 3.
23. *Un obicei unic în România. „Moșoiul cu scăriță”*. Radio România Constanța, 2016, 19 decembrie. Mod de acces: <http://radioconstanta.ro/2016/12/19/videotulcea-un-obicei-unic-in-romania-mosoiul-cu-scarita/> (vizitat la: 10.06.2017).
24. Buzilă, Varvara. *Ceata flăcăilor și Hora satului – instituții tradiționale de afirmare a culturii socio-normative*. În: *Buletin Științific*. Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie, 2014, Volumul 21 (34), p. 107-124.

Mască de Moș, s. Orlovca (Cartal), rn. Reni, reg. Odesa, Ucraina, 25.12.2007, foto de Anatol Popescu

Mască de Moș, s. Orlovca (Cartal), rn. Reni, reg. Odesa, Ucraina, 25 decembrie 2014, sursa: <http://trassae95.com/all/news/2014/12/25/zhiteli-sela-v-renijskom-rajone-perekryli-trassu-odessa-reni-19549.html>

Lupta Moșilor organizată *La Moșu-n deal*, s. Orlovca (Cartal), rn. Reni, reg. Odesa, Ucraina, 25 decembrie 2006, foto de Mariana Cocieru